Ejemplar de Archivo

UVA' S-NA'YA TETZ VIN TENAM

manuel caba/
rodrigo domingo xinic/
désirée iturbide

universidad rafael landívar
instituto de lingüística

UVA' S-NA'YA TETZ VIN TENAM

texto: manuel caba / rodrigo domingo xinic
ilustración: désirée iturbide

universidad rafael landívar
instituto de lingüística
guatemala, 1991

80

U TALAXE'

Tuch' u txumb'al ti' u lotcho'm atz tuch' inq'a yak'il uva' nik ib'anax tzaan t-vatemaala ti' va'l u tchusb'a uva' nik iqe kame uva' atka s-na'ya atz kame u yolb'al tetz jolt inq'a tenam tetz u Vatemaala; u tchusb'al tetz inq'a ka' tchaq vatzul yolb'al uva' at tuulb'al u tchusb'alib' u Universidad Rafael Landívar kat taq'elu'l u molich atz b'a'nla yol tetz uva' atchka tu Vatemaala. Nik kusa'e' las qaq'elu'l atz talax kamxhte uva' atchka, tan a'e inq'a ye motx ootzaqimal, a' ku sa' uva' la b'anb'el tuulb'al inq'a tchusb'al ib' atz uva' la siklel s-b'a'n ti' uva' ye' tza'l la' itchab'at inq'a talaq nitxa' u sik'le u' atz vi tz'ib'al impaqte. Tuch'at uva' la' ul iyak'il titz'ab'al ti' tootzaqil jolol inq'a xaol uva' at yol s-ti' tul ti'at ija'mil inq'a kam tetz kame uva' atka s-naya.

U nimla u' at s-tuul jolol inq'a yol molel Tzaan tu lenam "Chajul" vi kueenta u Xhanta Kurus tuulb'al u ya'b' 1,990 tul tetz inq'a nitxa' alele, inq'a b'elva'l iya'b' tul la' qoksa s-tuul vi ja'mil u molich yol uva' atchka, ye kat motx jalpuli, echkoqe vi tz'ib'ale' tan a' kat txakun atz kat b'anb'el u molich tz'ib' uva' atka ti' u yolb'al tetz inq'a k'uy mam, a'etze uva' at iyak'il taan u Decreto Legislativo uva' elu'l tu ya'b' 1,987.

Eche vi b'anax u nimla u' ta'n tiuxh te u nimla lotcho'm kat taq' va'l u Agencia Tetz u Desarrollo Internacional tetz Estados Unidos. Ste la' motx qaq' nimla ta'n tiuxh.

Colección:	"Lírica narrativa tradicional de Guatemala", n. 50
Serie:	Ixil, n. 2. Segundo nivel
Directora de la Colección:	Guillermina Herrera Peña
Editor:	Moris Polanco B.
Recopiladores:	Manuel Caba y Rodrigo Domingo Xinic
Ilustración y diagramación:	Désiré Iturbide
Levantado de textos:	Rolando Chacach Catú

© 1991 Universidad Rafael Landívar, Guatemala

Prohibida la reproducción total o parcial de los textos e ilustraciones..

ATICH NAQ VAL U MEEB'A' CHI S-NA'YA

Tan atich naq chi val u meeb'a chi s-na'ya, mijichetz taq'on naq chi atiche, atich kuxh naq jun q'i, tuuletzxh til naq ipal naq chi val u xeen k',ayib'al, tul ech tal naq vatz meeb'a s-eche:

—Ye'kol vaq'on la' tchej sak'atza xe't naq chi te naq u xeen k'ayib'al. Ya'ne ech tal naq u xeen k'ayib'al s-eche:

—Iletz va'l aq'on ati, pet nal b'en ab'anq, atz nal a xee xe't naq chi u xeen k'ayib'al, te naq vatz meeb'a':

—Kametz aq'onil? tul ma't inb'ane' xe't u meeb'a chi.

—Ye'le pet xee kuxh q'anleb'al ja'l la' palo'k tul yek la' itchojka see, la' etz amol u puaq tul la'etz aaq' s-ve xe't naq chi u xeen k'ayib'al te u meeb'a'.

Imol vet naq u meeb'a u puaq tul a'xh itz'eq u puaq s-laval peesu, tan tach u meeb'a' u puaq tan tira tiq'o naq u puaq imuqtib' naq tuch' u puaq, ya'ne ex ijal naq u puaq, tul viinqil inq'a' u' puaq uva' nik'a peesu tuul u puaq ex tiq'o naq, chi s-na'ya.

Atichetz b'iil vi tx'va' naq chi naql kuxh tzi' tenam, atichetz val u mama' tze' chi s-tuul, ya'ne ex ilak'uka naq inq'a u' puaq chi ti' inq'a iq'ab' tze', tul xhonlichkuxh naq chi sjaq'. Tul ajch til naq ipal val u tx'iol iq'i, tul isik',le naq chi ech tal naq s-te s-eche:

—Maq la' aloq' val vin tze' tan b'eenoxh vin tze' nik taq' inpuaq., Ajt nik ipal kaq iq' tul tilkab'xh iku'l inpuaq, tan a' vin tze' nik aq'on u puaq xe't naq chi u meeb'a' te naq u tx'iol iq'i chi s-na'ya.

Ya'ne ech tal u tx'iol iq'i chi s-eche:

—Kaniichetz toq aal va tze' xe't naq u tx'iol iq'i.

—Oxva'letz mil puaq ijaamil vin tze' xe't naq u meeb'a', aloq tan toq eel iku'l inpuaq ta'n vin tze' eele', aaxhetz ipal val u mam kaq iq' chi, tul oqxh vet iti'n u tze' chi, tul tilunxh vet iku'l u puaq chi uva' ex ilak'uka naq ti' inq'a iq'ab', tiletz naq u tx'iol iq'i uva' tilunxh iku'l u puaq vi' u tze', tul nal kuxh itchok naq ipuaq, ya'ne tab'i naq paqte.

—Kaanichetzxh nik aal va tze' xe't naq u tx'iol iq'i te naq u meeb'a inpaqte.

—Echetz tal naq u meeb'a' s-eche:

—Niimetz ijamil vin tze', tan aaxhetz u oxva'l mil peesu nik vale', tul jit kuxh in la' alon aloq kat eel iku'l u puaq vi' u tze', echetz kuxh vatin s-eche xhonlel kuxh in ajt kuxh in vil iku'l nikeketz kuxh vet inb'an isik'ixe' tzaqatz puaq xe't naq u meeb'a chi te naq u tx'iol iq'i chi s-na'ya.

—Ape toq intchoje'b'a iletz apuaq ila toq va'q vet oxva'l mil peesu, aloq katetz vil iku'l u puaq, a'etz u tze' nik aq'on u puaq echatetz toq iku'l inpuaqe ta'n u tze' xe't naq chi u tx'iol iq'i.

—Chi'b'iyixh vet naq u tx'iol iq'i chi s-na'ya.

Tan ik'ul vet naq u meeb'a' u pwaq.

—Tul kat eya'p uva' kat vitz'a xe't vet naq chi, oqxhich vet ichiib' naq ti' u oxva'l mil peesu puaq uva' ik'ul naq te u tx'iol iq'i, oqxhich vet itze'en naq u meeb'a' tu taanima tan yekich tiq'o tzaan naq u puaq uva' ex ilak'uka ti' iq'ab' u tze'. Ik'ul kuxh naq u puaq tul b'en vet naq t-muqb'alib' itz'eqtib' naq, yekichxh vet naq t-va't tenam, q'ex yichxh vet naq ti' b'ey, tan avoqe toq ul itxey in naq u tx'iol iq'i xe't naq chi u meeb'a' s-na'ya.

—Tan nikich til naq chi uva' ye'xh vet u puaq nikich iku'l, tan ju'nil oora nik ku'ku'l u puaq chich naq vatz vinaq s-ve tul xhonlel kuxh in ti' iku'l u puaq chichich vet naq chi s-junal, pay vet ink'u'l pet ma't val te naq xe't naq chi u tx'iol iq'i, ma'tetz intchok naq u vinaq tul toq ul ilotch in naq ti' itx'eb'ex iku'l u puaq uva' nik tale', tan kamal at iyoltzil iku'l u puaq s-k'u'l naq tul kamal toq til kab' iku'l u puaq xe't naq chi u tx'iol iq' i, ya'ne ex itchok naq u tx'iol iq'i naq u meeb'a', tan ye'l vet naq atiche, "Tan ma'tich ijal put naq u meeb'a' " itenam chi s-na'ya.

Toq "intx'eb' vet vin puaq" xe't naq chi u Tx'iol iq'i tul xhone'v vet naq xe' toq u tze' nikich ipal kaq iq' tul a' kuxh inq'a tzaqail izaq tze' chi nikich iku'l. "Jank'aletz la' ku'l vin puaq", tan sib'ax vet intx'eb'a, tan tx'e'b'o'm ich kuxh naq chi u tx'iol iq'i ti' u puaq xe' toq u tze' s-na'ya.

Tan pal kuxh vet ik'u'l naq chi ti' itx'e'b'ex vi puaq chi, kat kuxh itz'eq naq val uvinaq tzi s-ve xe't naq chi u tx'iol iq'i.

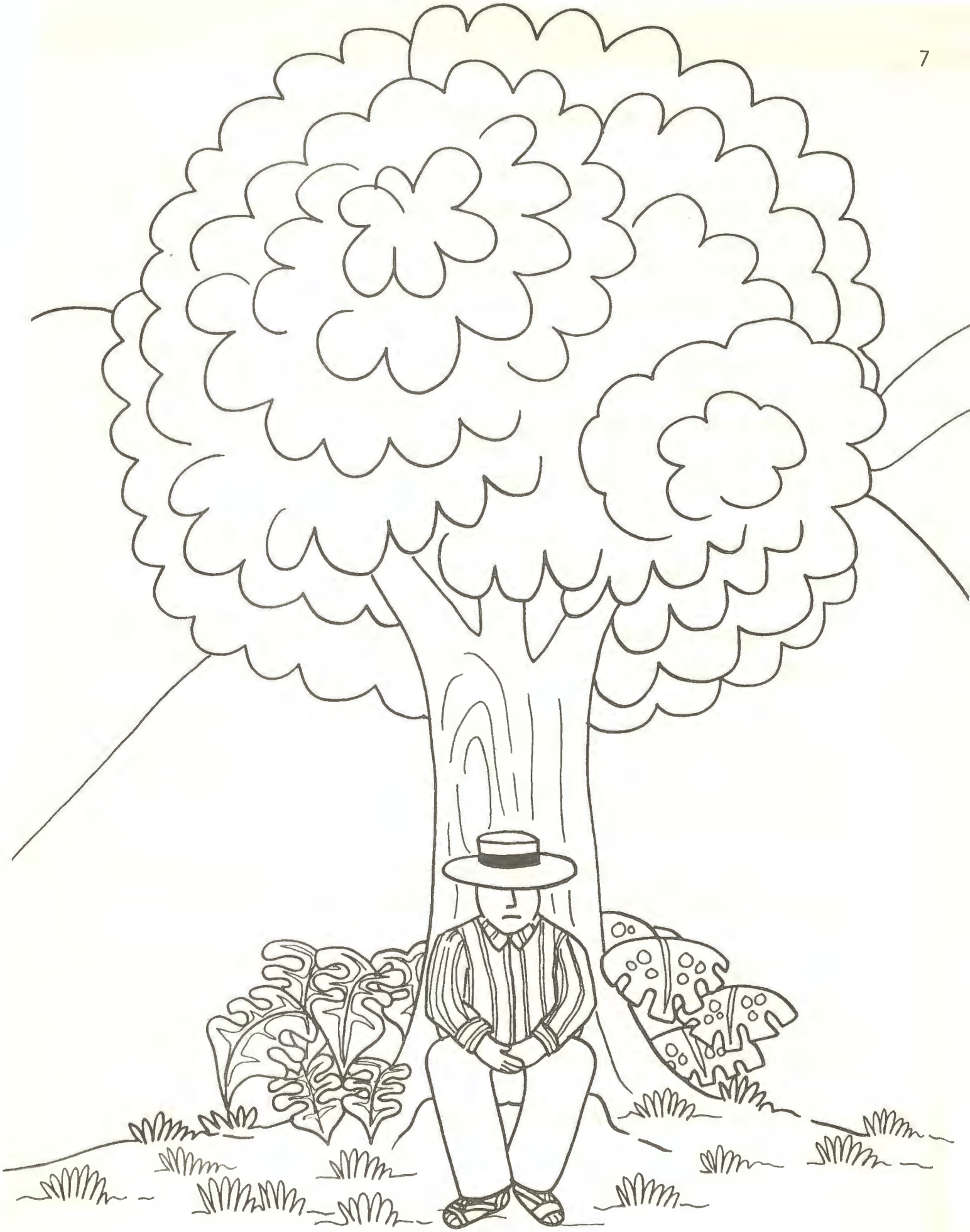

YOL TI' TXOO U PITCH'KO'Y S-NA'YA

Ech ib'an chi s-eche: Ex naq chi va'l u q'es t-va'l u vitz Na' eb'ala' ib'i chi a'atil tib'a u tenam i mol ich tib' naq chi tuch' va'l u vinaq, tul mamala tchan kuxh yol nikich motxh ib'an tchaqnaq chi ti' b'ey, tul ech tal naq chi u q'es te naq u vinaq chi s-eche:

—Tal naq q'es in ch'e'x sve ti' txoo va'l u tz'ichin uva' aat nikich toq' txoo chi tul yol nikich tal u toq' txoo a' etze txoo u Pitch'ko'y, chichich tchan kuxh naq u q'es te naq chi u vinaq, ya'naqxh nikich tal naq u q'es chi tul aatch tab'i naq chi toq' txoo chi s-vi'.

—E iletz txoo jay kamaletz kam toq ku b'ane' —xe't naq chi u q'es te naq u vinaq.

—Kamal ye'le —xe't naq u vinaq chi, ya' tchan kuxh tzi vatz tchaqnaq, tul ex vet tchan naq ti vitz junun naq.

B'axa b'aketz i tza naq chi u q'es vatz naq u vinaq, natch b'eb' kuxh chi te naq aat ku'l vet naq chi tu totzotz, tul kamna'q ich vet valatz tal i me'al naq, tul echetz tal naq chi s-eche:

—Kam kat ib'an intxa', atz b'a'n intxa' kat inb'ena' xe't naq chi vatz q'es tul oqxhichetz vet toq'naq chi.

—Ape —xe't u tixqel naq aat kuxh kat qil i k'olit tuul, tul oqxhi tchoon vule chiche tul kat ex xokloq s-tuch, tul aatetz kat qil ye' nik itiin vete', xe't q'es u ixoq chi te naq u q'es, tul echetz tal vet naq u q'es chi s-eche:

Nuq b'ak xhuva' talka q'es vin ch'e'x, kat vab'i

toq' txoo tul kat val te naq vinmol —xe't vet naq chi vatz q'es te vatz tixqel.

Tzitza xhetz nik elka'p u yol nik talka naq inq'a q'es, tan eche u yol ti' txoo u Pitch'ko'y tan nikxh tela'pun chi oq aaxh la oq'k txoo t-ku vi' tul atetz vet va'l u il la ku b'ana.

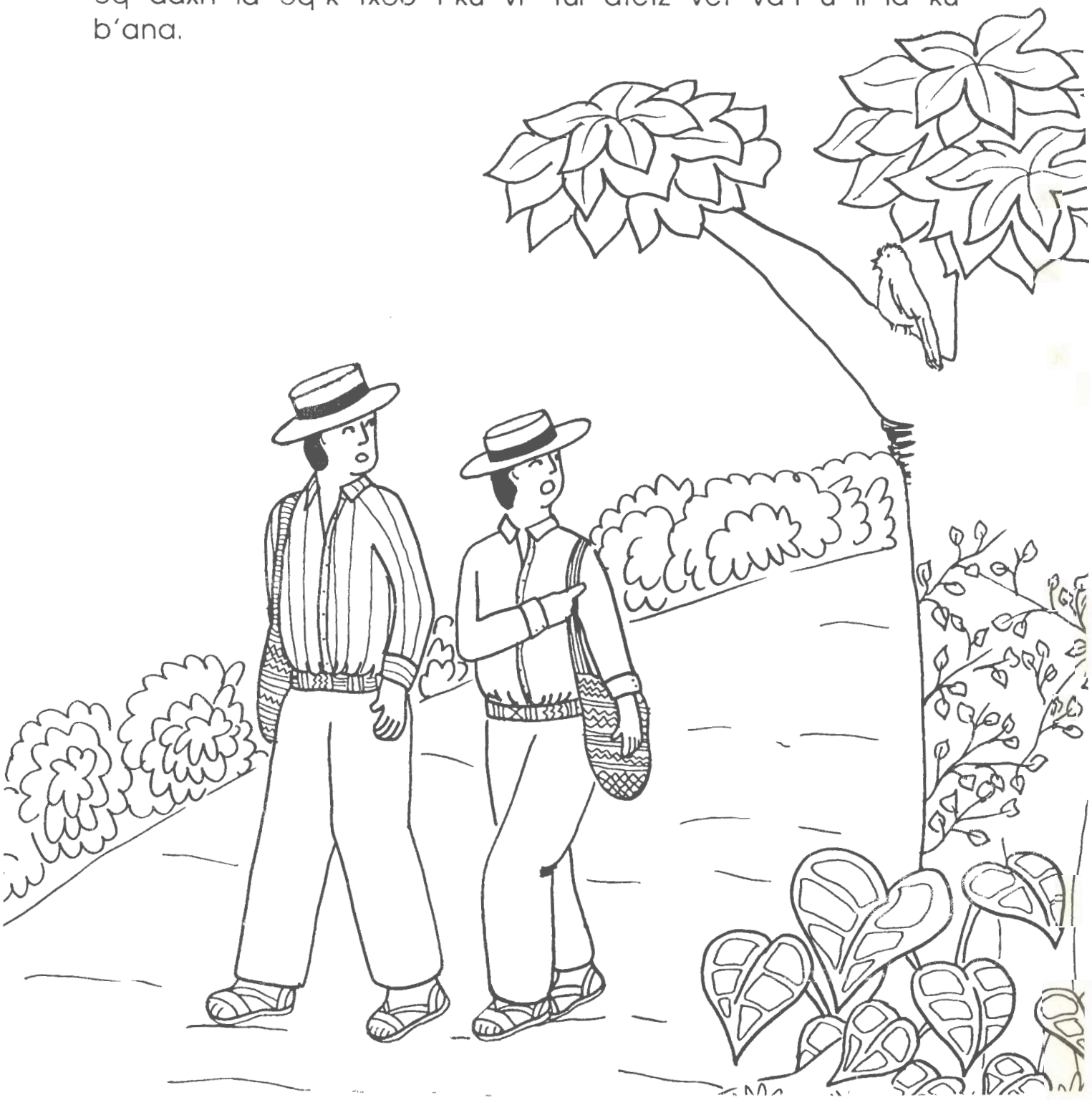

KAME IB'AN VAL U VINAQ S-NA'YA, UVA' AAT EX CHOK OTX'OTX'

Ech ib'an chi s-eche: Ex va'l u vinaq chi tchok otx'otx' s-na'ya tu tx'akab'en, tul iq'omich va'l atz tal i vi'xh, a' etz vet iq'eqx chi tuul b'al u tx'akab'en, tul tuulxh tilt naq u vinaq va'l u patch chi, tul "toq vatoqin tza, toq vatoqin tza" chisaq' vet naq chi vatz, vinaq, aloq ja'letzkoq nikich iyolon naq s-tuch' pet a' kuxh vatz tal ivi'xh naq nikich iq'ila, atz ta'n kuxh vatzi' imolich naq'.

Tuulb'al etz u tx'akab'en uva' atich etz u patch, atichetz b'ak txoo va'l u b'alam, nimla b'alam ich txoo chi, nikich itchi' txoo jab'il xh va'q chi atichetz txoo chi tuulb'al u tx'akab'en, tul iju'a b'ak txoo toq naq chi u vinaq, tale uva' xaonk naq, tul tetchal ex ileq txoo u patch chi tale uva' atich naq u vinaq.

A'ich vetetz sa' ivat naq chi, tul tab'i naq chi uva' t'inan yich taq'b'e' chi, tul kame uva' ab'i chisaq' naq vatz vinaq, tul a' ich kuxh vatz tal i vi'xh naq atich s-k'atza, tul inya aq'b'etz b'ak vet txoo chi tul niktch vet i jo'pivet ok txoo i jub'alil vatz patch, tul. "Kametze uva', kam txoolle uva'e", maq txoo tan oqxhi tchie nik vile', xe't naq u vinaq chi' antchtu' atz txoo ich b'ak u b'alam, u ninlab'alam uva' aq'vet vatz i jub'alil u patch tal uva' xoklich naq u vinaq.

Oqxhvet ijo'pitok ich txoo u jub'al chi tul:

—Toqetz b'ak i tchi' vet in txoo tcheel, naqaaxetz b'ak vet in, tan ye' itxaak ti' vatz patch tul toq i jo'pi uku'l txoo s-vib'a. —xeet naq chi vatz vinaq, tul "toqetz b'ak kamoq in, tul toqetz b'ak itchi' vet in txoo" chisaq' naq. "Kam toq vulb'e vib'? Chichich naq chi, tul oqxhichetz vet ijo'pit ok txoo u jub'al chi, tul naq'x b'ak vet in", chichich naq chi vatz vinaq, tul a'ich kuxh vatz tal i vi'xh naq atich s-k'atza, atich etz b'ak ik'a'il txoo chi vatz tal i vi'xh naq, tul qitzich b'ak ok txoo chi ti' toq itxatch naq u vinaq, nikichetz i yuqpielu'l tib' txoo chi vatz u jub'al a' etz b'anon tan tch'o ich kuxh vi k'a'il txoo chi tul nikich kuxh i t'ub'lu tib' txoo chi vatz u tx'ava':

—Kamaletz toq xh tuk'a tib' txoo tuch txoo u b'alam —chisaq' naq chi oqxh titz'at naq chi, oqxh titz'at naq chi, ya'netze uva' naqxhvet nikich ab'in chi uva' sa' ich vet

uku'l u jub'al chi, tul:

—Kamoq nin b'a —xet naq chi tul itchaqpu naq vatz i vi'xh tul ijaq naq u jub'al chi tul yuqp txoo chi u vi'xh, tul jukxh ex tiq'ot elu'l txoo b'aq'ivatz txoo u b'alam chi tul tira iyatz txoo vatz b'alam; yekich kuxh txakatch ka b'alam chi tatib'al, ye'l txoo chi xhampi pet vane'v kuxh ka txoo chi vatz u jub'al:

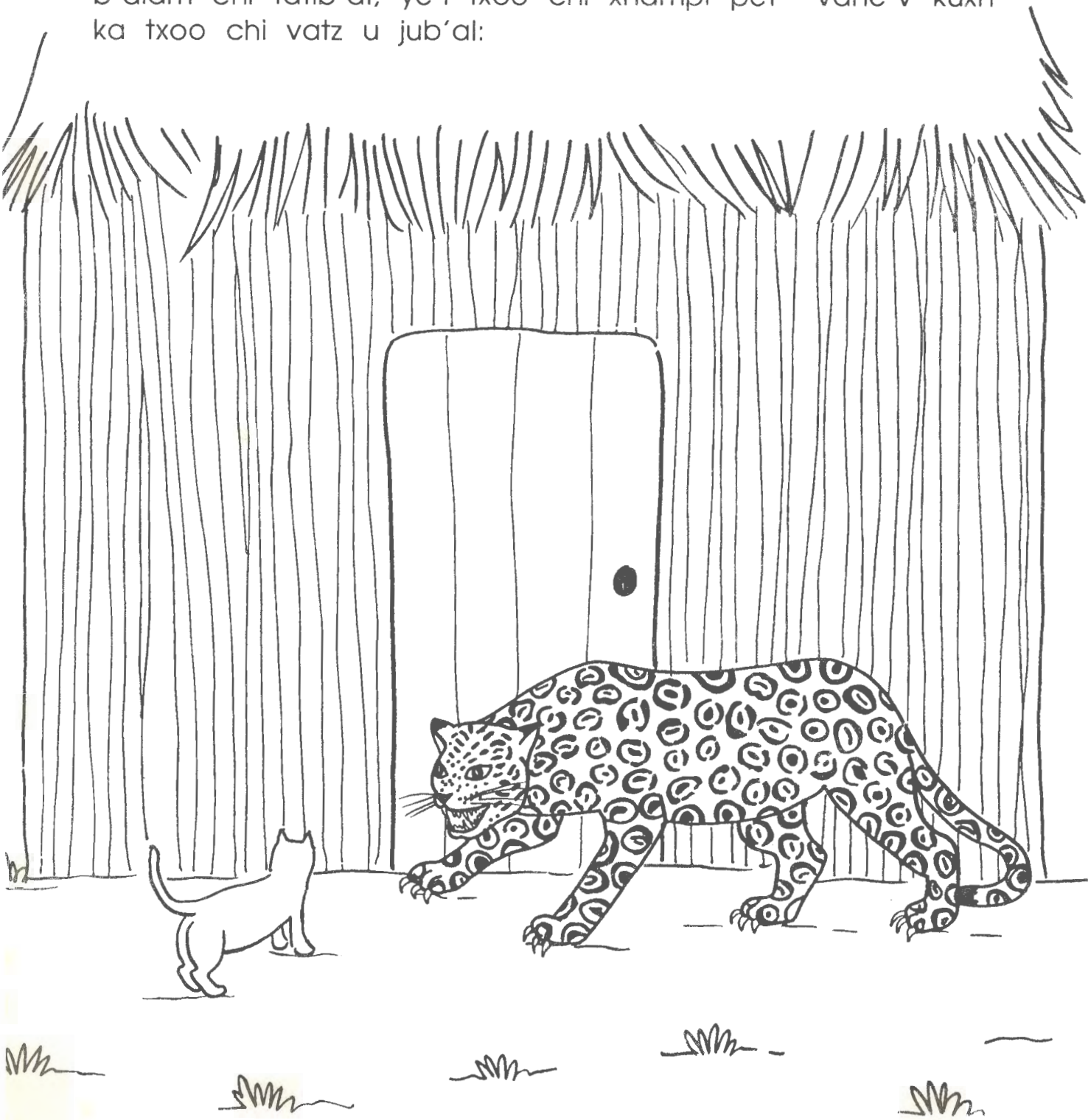

—Naqa'xetz vet u b'alam, chisaq' naq u vinaq, qaloq etz vil vet s-eqal, aloq tan naqa'xetzvet q'aoq —ya'ne tetchb'u naq itza vet i vatam chi, aloq tan ye' ich kuxh niki tza i vata'm naq s-b'a'n, tan nikich titz'a naq vi kam txoo u b'alam.

Echetz vet eqale'n chi tul lakp vet naq, tul ex til vet naq u b'alam tul ant kuxh txaklich tu tatb'al vatz u jub'al, aloq kamna'q ich vete', ye'lich vet b'aq' i vatz s-kab'il. Ulvet naq chi ti tenam, tul:

—Katch a votx'otx' —chisaq' e'l naq:

—Ye'letz votx'otx kat viq'o tzaan a' kat viq'o tzaan b'il u tchib', itchib'il va'l u b'alam —echetz tal vet u teman te naq u vinaq chi s-eche:

—Ta'n tiuxh see kat a yatz' u b'alam tan a' uva' nik tchi'on ich inq'a ku vaakaxh, atz inq'a ku chej —jitetz ine kat b'anon te u b'alam, txooe vin vi'x kat b'anon s-te u nimla b'alam.

—Tzitzi b'ak ikajka u yol uva' a' u vi'xh atzika vatz txoo u b'alam, K'uxh sib' xhi chi txoo, tan a' txoe b'anon te u nimla b'alam.

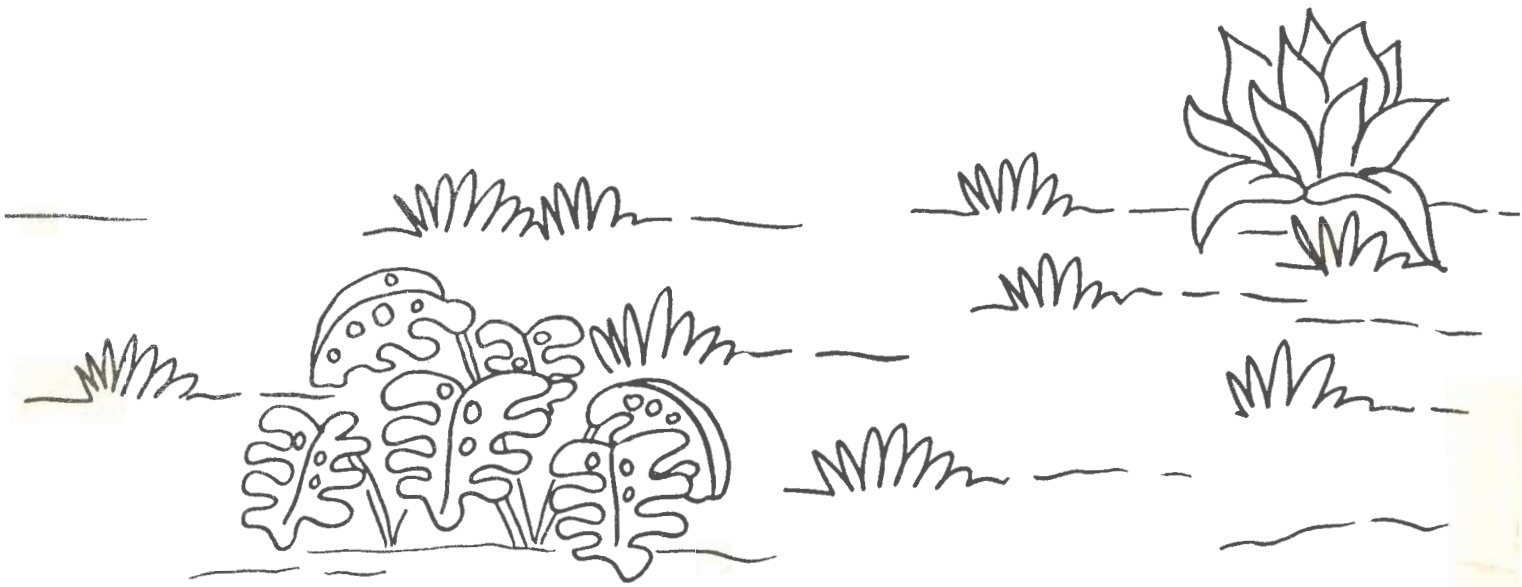

YOL TI' U VITZ U VI' ANTREES

Ech ib'ane chi s-na'ya tuulb'alich u nimla q'i tetz u tenam u tchina'pul, ex naq chi va'l u vinaq, elna' qichb'en naq chi tzitza, tul atichja' naq chi ti' va'l u b'a'nla che, a' ich b'ak isa' naq tootzaqil tale uva' atilich naq.

Uva' atichetz vet naq tu nimla q'i, tul q'i'lal naq tan naq chi va'l u vinaq tul ech tal naq chi te naq s-eche:

—Tal tzaanaq axh?, tal tenam tzaanaqaxh, xe't naq chi u vinaq u aj Tchina' pul te naq u q'es u antrees, echetz tal naq chi u q'es chi s-eche:

—Een tzaanaqlin tu tenam u xhankaxhpal ib'i, atz txa jul, tul il votzotz tib'a tenam, aaxh atil in tib'a tenam, tul kab'laval itzi' votzotz, jatu la' b'en axh tul la' b'en a soli in —xe't q'es u anterees te naq u vinaq u aj tchina' pul.

Ech kuxh tal naqe chi tul ja' vet tzaan naq chi ti' vi tche, atz elvet tzaan naq tu tenam u tchina' pul, a' etz b'anon tan jitich b'ak sula' q'es naq pet a'ich b'ak u vitz uva' at tcheel tib'a u tenam.

Elvet vi q'iilat-tib' tchaq naq chi sq'i tul ul vet naq u vinaq u aj tchina' pul tchok tetz q'es u anterees ich ib'i, tul uva' kab'laval ich i tzi' totzotz tala, uletz tab'i vet naq u vinaq te xaol, uva' tal atilich naq u q'es uva' anterees

ich ib'i, uletz tab'i naq chi tul ye'xhab'ilich va'q xaol atich tzitza tenam uva' kab'lavalen ich i tzi' totzotz, a' etz kuxh b'ensan te xaol uva' a' ich b'ak u vitz uva' ex ik'utch tib' te naq u aj tchina'pul, tul a' ich B'ak isa' tok xamal s-vatz, tzitzi etz toksavatka u aj tchina'pul i kanteela xe' toq u loq'ola vitz, tul tzitzi xe'tik vet tok xamal ta'n xaol xe'toq u vitz, niketz kol kuch talaxe'e uva' at taanima inq'a vitz, a' e u yol nik talax ti' u vitz u vi' anterees i ib'i tul ile at tib'a tenam tcheel.

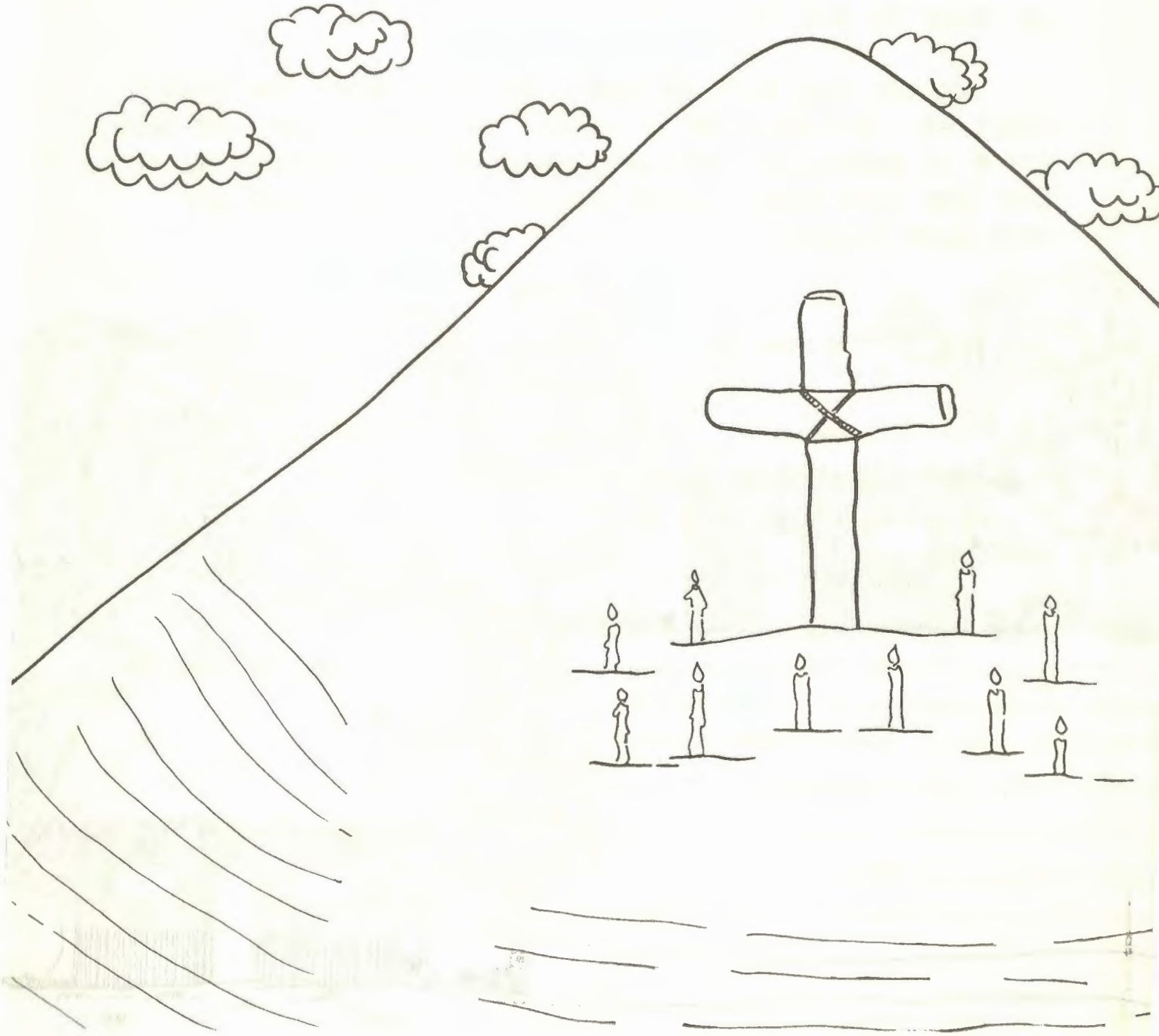

NIKICH TAQ'B'EN TIB' VAL U VINAQ CHI SB'ALAM SNA'YA

Atichetz naq chi val u q'es,een jeqlich naq chi tikuuenta u tx'ava' kokpan ib'ij, atichxh tchan ka'l vatz patch atiche; tan sib'aqich kuxh ixo'l u patch tul jeqlich tchaqnaq stuul u tz'a'alavitz, tan een jeqlich tchaqnaq tuch' tixqel, tuch'aq initxa'a, tan eenetz ex ileq vat naq u b'aala tx'ava' tu tz'a'lavitz; mamala kam tetz naq chi atich tzitzi, mam ko'm nikich toksa naq, mam ixi'm atich xe' naq chi sna'ya.

Iloq'etz naq txoo chi val u tal tx'i', sxeen tetz ipatch, naq'b'etz vet txoo chi u tal txi'i, tul xoklich kuxh vet txoo chi ti' u patch, ja'l vaq xaol nikich ti txoo taq'b'e' tul nikich iyaj tcha txoo; nikich ilaq'b'a b'en txoo vatz tx'i' kam kuxh txokpil.

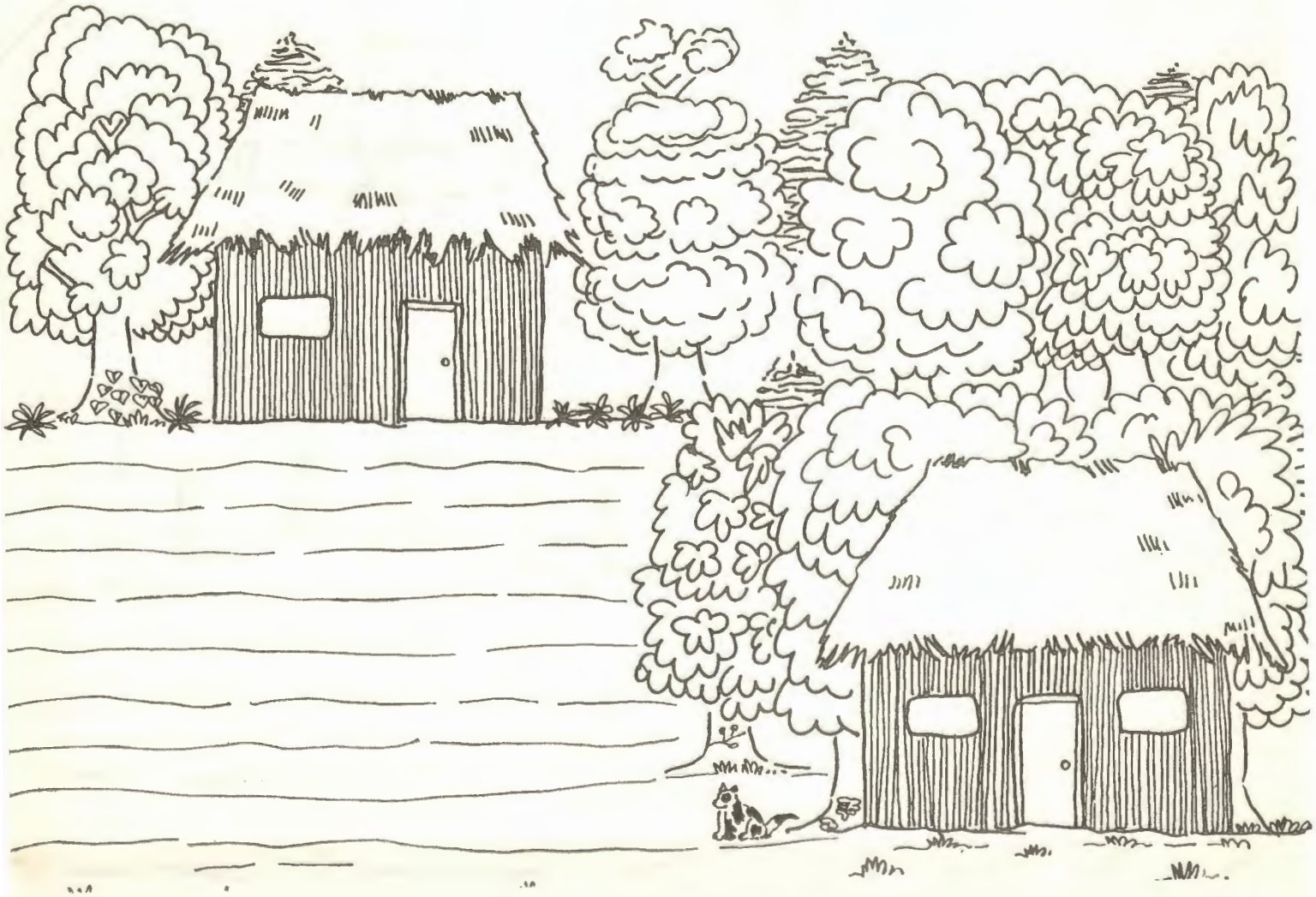

B'en kuxh txoo u tx'i' xaon chi sjaul jaq' tze'.

—Ma't kuxh b'eeq in xaon, ma't intchok va'q intchib', tan nik vatchava tchib' xe't ib'en txoo chi. Nimalxh b'en txoo chi tuul tx'akab'en, tul jikxh taq'b' txoo chi ka'atz val u masat, til u masat uva' aq'b' txoo u tx'i' sk'atza, tul itz'eqtib' u masat ya'ne tojqela u tx'i' u masat, tetchal ex uqloq u masat. Exetz vet itxey txoo u tx'i' u masat, taq' kuxh vet tib' u masat, motxivitu tx'i' vatz masat tetchal iyatz' u tx'i' txoo vatz masat, echetz tal tx'i' chi s-eche:

—Toqetz viq'o u masat tul een ma't intchi'vat ti' u patch k'atz naq vinko xe't tx'i'; tul itchele b'en txi'i, k'atz u patch, vatz' masat.

Tuuletzxh b'ak til u tixqel naq u q'es, tul u tx'i' tuch' u masat, ya'ne ech tal u ixoq te naq u q'es s-eche:

—¡Kamxhte uva' tul ta'n u tx'i'! xe't u tixqel naq u q'es.

—Qatch tx'i' tal atil tx'i' xe't naq u q'es, ajtch til naq chi tul tx'i' ti' u patch.

—Masat b'ake iq'ol mal ta'n u tx'i' xe't naq u q'es. Tul nalxh imaje'l naq te u tx'i', ya'ne ib'an naq tutche', a' kuxh taq' naq tzaqatz taq'itxa' masat te u tx'i'.

Ya'ne b'en vet naq chi ajche'loq tuch' tx'i', tul ex itx'oltchavet naq va'l ib'oy nimal tieempo nikich itx'olon naq tuch' u tx'i', tan kamaq kuxh txookopil nikich itx'ol naq tuch' tx'i'. Pet ib'anetz vet va'l tieempo uva' yeevet va'toq txoo nikich itx'ol naq, nikich kuxh ex ib'utch tib' naq tcuh' tx'i', lakpetz vet ivi' naq tan mij nikich vet itx'olon naq. Echetz tal naq chi s-eche: kametz va'q toq

vulv'e tul toq tx'olonoq in xe't naq chi.

—Ya'ne b'en naq chi paqte yekichxh naq chi najqe'l kob'an, ya'ne ech tal kob'an te naq chi s-eche:

—Kam natchoke'? xe't kob'an te naq.

—Ye'le pet a' kuxh inq'a jaq'tze'il txokop nik intchok tuch' vintx'i', pet a'etze tan mij vet nik intx'olone', xe't naq chi te kob'an.

Echetz tal kob'an chi s-eche:

—Toqetz tx'olon axhe pet aq'etz b'en eeb' sb'alam, tan echetz nik inb'ane, kat vaq' b'en vib' sb'alam; tul ma't in xo'l tzaqatz kamaq kuxh txokopil. Tul vatoq vaq o' chichich kuxh in ste, kat vab'i uva' vachxhvete', ya'ne kat inyatz' vaq' viq'esal, kat viq'o tzaan tvotzotz xe't naq chi u kob'an.

—Kametz la' qulb'e qu b'en sb'alam xe't naq chi u q'es, toqetz intchus axh ti' orasyoon, atz ti' viyolb'al txoo.

—Tul kab'lapaqul la' ab'alq'ueeb', tul la' b'en axh tzi sb'alam, b'iiletzxh iq'eqxe' tul la' ab'alq'ueeb' yanetz vete la' b'en axh xaon xe't kob'an chi te naq u q'es.

Tul ya'netze taq'vet b'en tib' naq chi sb'alam, itchab'a naq u orasyoon uva' tal naq u kob'an, ya'ne ib'alq'u tib' naq, b'enetz vet naq sb'alam, b'en vet naq xaon s-aq'b'al; opoon vet naq xo'l jolol inq'a txitcham, xo'v inq'a txitcham te naq, tan b'alam txoo vet naq, ye' motx xo'v ex vatoq vaq o' ye'xh kam la' vulb'e ex xe't b'alam chi te txitcham, til naq chi uva' b'en vet txitcham tvata'm ya'ne iyatz' b'alam va'l viq'esal txitcham, tul tiqa

tzaan b'alam, ya'ne ul vet b'alam k'atz u patch. Tul ib'alq'u vet ib' b'alam, tul b'en tchan vet naq chi sxaol, ya'ne ib'antcha vet naq tutch u tchib', elam koq txokop iyatz' naq echetz kuxh nikich itchej itchib' naqe chi tuch' tixqel, atz tuch' ik'aol ime'al, Tan ech kuxh nikich ib'an naq chi u q'es sna'ya.

INDICE

Atich naq val u meeb'a' chi s-na'ya 3

Yol ti' txoo u pitch'ko'y s-na'ya 8

Kame ib'an val u vinaq s-na'ya,
uva' aat ex chok otx'otx' 10

Yol ti' u vitz u vi' antrees 14

Bikich taq'b'een tib' val u vinaq chi sb'alam s-na'ya 16

U nimla u' uva'a at s-tuul yol inq'a atchka s-na'ya uva' la txakun te inq'a nitxa' inq'a b'elvalaq i yab' atz inq'a niim impaqte.

Jolt ib'i inq'a nimal u':

U ib'oy	(nivel 2, Chajul)
U tal umul	(nivel 2, Nebaj)
K'uchu vatz siviiqex u vatz tx'ava	(nivel 2, Nebaj)
U tal q'u'q'	(nivel 1, Cotzal)
Vib'ano'm u k'usal	(nivel 2, Cotzal)
Yol s-na'ya tetz inq'a k'uy ku mam	(nivel 3, Ixil)